

רע"א): "רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גננא לרבי אלעזר (קושרין לו חופה, להשיאו אשה, רש"י). אמר להו אדהכי והכי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לכו, אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרבי יוחנן וכו', ואתי אתא ואמר להו, אמרו ליה אלו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו ע"ש, ואם הוא רבי אלעזר גופיה הנזכר מה נעים, ואפילו אם אחר הוא אשר נשא שמו שמו הביאו, דשמא קא גרים דבהיא פתחא קא יתיב שמא החופה גרמא דנפיל דנסוג אחר בתורה ולכך דעתיה עילויה" ורפח"ח זיע"א.

סימן לה.

בענין רבי עקיבא צנוע ומעלי

כתובות (ס"ב ב'): "רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה, חזיתיה ברתיא דהוה צניע ומעלי, אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב, אמר לה אין, איקדשא ליה בצינעה, ושדרתיה. שמע אבוה אפקה מביתיה, אדרה הנאה מנכסיה, אזיל יתיב תרי סרי שנין בבי רב, כי אתא אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי שמעיה לההוא סבא דקאמר לה עד כמה קא מדברת אלמנות חיים, אמרה לי אי לדידי ציית יתיב תרי סרי שני אחריני אמר ברשות קא עבידנא הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחריני בבי רב", עיין שם.

ובתוספות שם (ד"ה דהוה) כתבו: "דהוה צניע ומעלי, והא דאמר בפסחים (מ"ט ב') אמר רבי עקיבא כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור משמע דלא הוה מעלי, איכא למימר דהתם לאו משום שהיה שונא תלמידי חכמים אלא משום שהיה סבור שמתגאין על עמי הארץ מפני תורתן והיו תלמידי חכמים שונאים אותם, וגם משום שלא היו מניחין אותם ליגע בהם כדאמרינן בחגיגה (י"ח ב') בגדי עם הארץ מדרס לפרושים אבל מכל מקום שומר מצות היה. רבינו תם ז"ל", וכן הוא בתוספות שאנץ לכתובות, ובתוספות רא"ש ז"ל שם.

ובס"ד נתעוררתי להבין דהיכן ראתה רחל את רבי עקיבא שהיה צנוע ומעלי במדות טובות.

ונראה לי לפרש עם ההיא עובדא דמסכת שבת (קכ"ז ב'): "תנו רבנן הדין חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות, ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלש שנים, ערב יום הכפורים אמר לו תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני, אמר לו אין לי מעות, אמר לו תן לי פירות, אמר לו אין לי, תן לי קרקע, אין לי, תן לי בהמה, אין לי, תן לי כרים וכסתות, אין לי, הפשיל כליו

לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש. לאחר הרגל נטל בעל הבית שכרו בידו ועמו משוי שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים והלך לו לביתו, אחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו, אמר לו בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתי, אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך ולקחת בהן, ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי בהמה במה חשדתי, אמרתי שמא מושכרת ביד אחרים, בשעה שאמרת לי תן לי קרקע, ואמרתי לך אין לי קרקע במה חשדתי, אמרתי שמא מוחכרת ביד אחרים היא, ובשעה שאמרתי לך אין לי פירות במה חשדתי, אמרתי שמא אינן מעושרות, ובשעה שאמרתי לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתי, אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים, אמר ליה העבודה כך היה הדרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה, וכשבאתי אצל חבירי בדרום התירו לי כל נדרי, ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידין אותך לזכות ע"ש.

והנה אותו אדם מופלא שלימד זכות כל כך מבואר בספר שאילתות דרב אחאי גאון ז"ל (שאילתא מ') שהיה רבי עקיבא, ולפי זה צא וראה ממעשה זה כמה גדול היה רבי עקיבא במעלות המידות עד להפליא, והיינו שאמרו שרחל ראתה אותו צנוע ומעלי ודוק היטב.^(ח)

ומוסיפים אנו בה דברים בס"ד ואומרים ומה ימתקו אמרות רבותינו שאמרו על רבי עקיבא צנוע ומעלי, שיש להבין מהו תואר צנוע דנקטו כאן ומדוע דוקא בתואר צנוע נקטו. ויש לפרש עם דברי רש"י בבבא קמא (ס"ח ב'): "צנועים, בני אדם חסידים שרוצין לסלק ידי כל אדם מעבירה", והוא הוא רבי עקיבא שהיה דן לכף זכות את בעל הבית שלו רבי אליעזר כי רצה לסלק ידו מן העבירה ודוק היטב.

ובחון לשון הזהב של רש"י ז"ל שכתב: "צנועים בני אדם חסידים" וכו', והיא היא מידת רבי עקיבא שחסיד היה כאומרם בסנהדרין (ק"י ב') שביק רבי עקיבא חסידותיה, ועיין בחיבורי טל חיים (סימן כ"ב) ע"ש. ועיין ברכות (נ"ז ב'): "הרואה בן עזאי בחלומו יצפה לחסידות", וכן ראיתי במסכת אבות דרבי נתן (פ"מ הי"ב) ע"ש, אבל מצאתי גירסה נפלאה לרב נסים גאון ז"ל בספר המפתח לברכות שם שכך גרס: "הרואה רבי עקיבא בחלומו יצפה לחסידות", ופירש על פי ההיא דסנהדרין (ק"י ב'): "אספו לי חסידי אלו רבי עקיבא וחבריו שמסרו נפשם לזביחה על דברי תורה,

(ח) בענין גירסת השאילתות איך יתיישבו הדברים עם ההיא דכתובות דשם מבואר דמיד הלך לשיבה וכאן מבואר דהלך לעבוד שלש שנים ושאר תמיהות — ביארנו במקום אחר בס"ד, ועיין בזה לגאון רד"ל בהקדמתו לפרקי רבי אליעזר (די"א ע"א), ולגאון נצי"ב ז"ל בהעמק שאילה על ספר השאילתות (שם), ובנוסח דברי התלמוד דשבת הללו המועתקים במדרש הגדול (פרשת קדושים), ובספר המוסר של ר"י נ' עקנין ז"ל (דף י"ב) לא נזכר פרט זה, ועיין בספר בשולי גליוני שבת (שם) ואכמ"ל, ועוד יתבאר בעזר האל וישועתו.

ואמר (שם) שביק רבי עקיבא לחסידותיה", ועיין בחיבורי זכות יצחק ח"א (סימן ב'), ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דרנ"ד ע"ב): "ארבעה נכנסו לפרדס וכו', ההוא שלימא חסידא [רבי עקיבא] דאתיא בסטרא דימינא" חסד וכו', ובזהר חדש (מדרש רות): "אמר רבי עקיבא חסידים הראשונים תקנו קריאת שמע כנגד עשרת הדברות" ודוק היטב.

וכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו הכתוב לחיים (תהלים מזמור ד' ד"ה סע"ב): "ודעו כי הפלה ה' חסיד לו ה' ישמע בקראי אליו, אמרתי [לפרש] עם מה שאמרו רז"ל דחסיד נקרא מי שמעביר על מידותיו, וידוע מה שאמרו בתענית (כ"ה ב') גבי רבי עקיבא לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו ולכן נענה בתפילתו ע"ש, ואם כן זהו אומרו ודעו כי הפלה ה' חסיד לו, דיהיה לפלא, שאחרים מתפללים ואינם נענים, וחסיד אני, דאני מעביר על מידותי ובזה אזכה שה' ישמע בקוראי אליו שיענני בתפילתי". ושוב מבואר שרבי עקיבא חסיד היה, שהיה מעביר על מידותיו. [מה שהביא הגאון רבי חיים פאלאג'י שאמרו רז"ל שהמעביר על מידותיו נקרא חסיד, עיין ראש השנה (י"ז ב'), ומדרש תהלים (פל"ז סי"א ופ"ו ס"א) ועיין בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ב (סימן ד' אות ה' דף מ"ז) וצרף לכאן].

ובזה מפרש אני לעצמי מה שמצאתי בספר המופלא יחוסי תנאים ואמוראים (ערך רבי ישכב הסופר דף תש"נ) שבשעה שנהרג רבי ישכב הסופר על קדוש ה' היה רבי עקיבא קורא עליו הושיעה ה' כי גמר חסיד שהיה משארית החסידים", דרבי עקיבא אפטר עלוי ממידתו שלו עצמו דוקא, דחכם מה שהוא הוא אומר, ולכן רבי עקיבא קרא על רבי ישכב "חסיד", ומעניין הדבר שאף רבי ישכב הסופר על עצמו קרא תואר זה כאומרם במדרש "אלה אזכרה" הנדפס בספר אוצר המדרשים: "ואחריו הוציאו את רבי ישכב הסופר [להריגה] וכו' אמר לו קיסר זקן בן כמה שנים אתה, אמר לו היום בן תשעים שנה אנכי, ועד לא יצאתי ממעי אמי היתה גזירה מאת הקב"ה למסור אותי ואת חברי בידך כדי לתבוע דמינו מידך, אמר לו קיסר וכי יש עולם שני אמר לו הן, ואתה אוי לך ואוי לבשתך כשיפרע דם חסידיו מידך", דוק והבן היטב.

ומבואר במסכת שבת (ק"כ א') דתואר חסיד אינו נופל אלא על מי שמוותר מממונו שלו לאחרים עיין שם בדברי רש"י ז"ל, והארכנו ביסוד ענין זה וביסוסו במקומו ולפי שעה עיין בחיבורי זכות יצחק ח"א (ס"ס כ"א) ע"ש. [ובזה יש לפרש היא דתנן במסכת כריתות (כ"ו א') אשם חסידים ע"ש].

והנה במסכת עבודה זרה (י' סע"ב) אמרו: "כי קא שדו ליה לקטיעה בר שלום אמר כל נכסאי לרבי עקיבא וחבריו. יצא רבי עקיבא ודרש והיה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו", הרי שעם שקטיעה בר שלום פקד שכל ממונו יהיה לרבי עקיבא וחבריו ויכול היה רבי עקיבא לחלוק כרצונו וליטול לעצמו רובו ככולו. עם כל

דא חילק מחצה על מחצה, והיינו מוותר ממונו שלו לאחרים וזהו חסיד וכמשנ"ת, ועיין לקמיה שהוספנו עוד לבאר מדוע תואר רבי עקיבא חסיד.

אי נמי תואר צנוע שאמרו על רבי עקיבא, יוכן היטב בס"ד עם אומרם במסכת ברכות (ס"ב א'): "ההוא ספרנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה, אמר ליה רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא, דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא וכו', תנו רבנן איזהו צנוע זה הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום וכו', ומבואר דתואר צנוע להזהיר בצניעות בבית הכסא נאמר, ועיין גם בעבודה זרה (מ"ז ב'), וכזאת תראה בברכות (ח' ב'): "צנועין בבית הכסא, צנועין בדבר אחר (תשמיש)", ובעירובין (ק' ב'): "צניעות מחתול עריות מיונה", ופירש רש"י ז"ל: "צניעות מחתול שאינו מטיל רעי בפני אדם ומכסה צואתו, עריות מיונה שאינו נזקק אלא לבת זוגו", הרי שמבואר דתואר צנוע נופל על הזהיר בבית הכסא ודוק היטב.

ואכן רבי עקיבא היה זהיר בכזאת, כאומרם שם בברכות (ס"ב א'): "תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פניך ברכך אמר ליה תורה היא וללמוד אני צריך, תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו רבי יהודה עד כאן העזת פניך ברכך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך", וכן הוא בירושלמי ברכות (שם). ומינה נמי לבן עזאי שהיה זהיר בזה והזהיר על ענינים אלו כמו שאמרו שם: "אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק, תניא נמי הכי בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושכ ואל תשב ותמשמש", וזו כמדתו של רבי עקיבא רבו וחמיו ודוק.

ונראה בס"ד לבאר באופן נוסף, והוא דתואר צנוע מפורש על הנקי מכל שייכות ושמץ משהו מענין עריות ואביזרה, וקדוש וטהור בענינים שבינו לבינה, ואם באנו להאריך בראיות אין אנו גומרים וכל התלמוד מלא מזה עיין בבא בתרא (נ"ח א'), ועוד עיין ברכות (ח' ב'), ושבת (נ"ג ב'), ושם פ' א', ושם ק"ג ב', ושם ק"מ ב'), ויומא (נ"ד א'), ומגילה (י' ב'), וכתובות (ב' ב' וג' א', וצ"ו א'), וסוטה (י' ב'), ובבא מציעא (ע"א א' ופ"ז א'), וסנהדרין (כ"א א') ועוד,

ומי לנו נקי קדוש וטהור בזה כתנא רבי עקיבא, וכמפורש במסכת אבות דרבי נתן (פט"ז ה"ב): "רבי עקיבא כשהלך אצל שלטון אחד ושגר לו שתי נשים יפות

רחצום וסכום וקשטום ככלות, והיו מתנפלות עליו כל הלילה זאת אומרת חזור אצלי, וזאת אומרת חזור אצלי, והיה יושב ביניהם ומרקק ולא פנה אליהן וכו", וכענין זה היה לרבי עקיבא פעם נוספת עם אשתו של טורנוסרופוס הרשע וכאמרם בנדרים (נ' ב') עיין שם במיוחס לרש"י ור"ן ותוספות שם, ולכן נקרא רבי עקיבא צנוע ומעלי ודוק היטב

ומענין הדבר שראיתי והתבוננתי דצניעות בבית הכסא מיישך שייכא לצניעות בדבר אחר, כההיא דברכות דלעיל "צנועין בבית הכסא, צנועין בדבר אחר (תשמיש)", ובעירובין (ק' ב'): "צניעות מחתול עריות מיונה", ורבינו חננאל ז"ל עירובין שם פירש שחתול אינו בועל אלא במקום הסתר, ועיין בערוך (ערך צנע) ודוק.

ובמקום אחר ביארנו בארוכה בס"ד שיש שיטות לחז"ל שכתואר "חסיד" מתארים מי שהוא נקי מכל חשש עריות, כההיא דיומא (ל"ח ב'): "כיון שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור", והיינו חטא דעריות כאשר הכרחנו בחיבורי זכות יצחק ח"א (ס"ס ל"ב), ועיין בחיבורי יגדיל תורה ח"א (ס"ס ע"א) ושם נסמן, ולכן אמר רגלי חסידיו דתואר חסיד מבואר אצלנו בס"ד דנופל על הנקי מעריות (לשיטת התלמוד והמדרש), ולכן התואר של יוסף בן יעקב אבינו ע"ה הוא ראש לחסידים כאומרם להדיא בפתיחה למדרש אסתר רבה (סימן י'), ובילקוט שמעוני (שלח רמז תדש"מ, ולא יוב רמז תתק"ז) יוסף תפס את החסידות, ובירושלמי כתובות (פ"א סה"ח ד"ז ע"א): "אפילו חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפטורופוס לעריות", ובזה תבין עומק דברי התלמוד במועד קטן (י"ז א') בההוא מרבנן דסנו שומעניה דנחשד בזנות (וכמ"ש התוספות שם) שלא הצליחו לקברו במערתא דחסיד, כי חסידים הם הנקיים מחשש עריות, ומה לההוא אצלם, ועיין מהרש"א נדה (י"ד א') דחסיד לא מיקרי אלא הנצול מהרהור עבירה, ועיין בפירוש היקר "אשמורה בלילה" על ספר הסליחות (סימן כ"ג ואילך, ובפרט בסימן כ"ו), והארכנו במקום אחר בביסוס הדבר עם ראיות חלוטות בס"ד, ומינה נמי לרבי עקיבא שקראו ותיארוהו חסיד אחר שהיה מושלם בהא וכאשר ביארנו בס"ד.

ויש להוסיף בה דברים כי מבואר אצלנו בארוכה בחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ב (סימן ה' דף ס') דגזל ועריות בני חדא ביקתא נינהו, ומאן דעביד הא עביד הא, ומאן דשלם בהא שלם בהא, ומקרא מלא הוא בספר תהלים (נ' י"ח): "אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך", וכאן אביא רק דוגמה נפלאה והיא ביומא (ע"ה א'): "חד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל עריות דומות עליו כמישור, וחד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל העולם דומה עליו כמישור", ופירש רש"י: "כל העולם דומה עליו כמישור ממון אחרים דומה לו היתר", ועיין בחיבורי וזאת ליהודה (סימן כ"ו דף

קט"ז), וכבר הראנו לעיל שתואר חסיד ניתן לנקי בתאות הממון, והראנו לעיל שהיה רבי עקיבא נקי ושלם ביחס לממון הזולת, וכן בפרט זה וכנ"ל, ולכן נקרא חסיד ודוק היטב.

ופשיטא דאין לטעון על דברינו אלו דאיך למדים מן המאוחר למוקדם, שהרי כל הני עובדות היו אחר שנשא רבי עקיבא את רחל, דליתא, כי מכל מקום מדות אלו היו ברבי עקיבא כבר בעבר, ונתגלו ויצאו לפועל לעיני כל אחר כך, וז"פ.

וראיתי בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (סימן רי"ב) שנשאל על מי שיצא עליו שם רע בילדותו מהו, כגון ריש לקיש ששב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו וראה כל העם את מעשהו הטוב, ומן הקצה הפך כושי עורו זה משובח וטוב, ואמרו רז"ל במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ורבי עקיבא אמר כשהייתי עם הארץ אם ראיתי תלמיד חכם אנשכנו כחמור, וירד לפני התיבה ואמר אבינו מלכנו ונענה, ונהי דרבי עקיבא היה צנוע ומעלי כשהיה עם הארץ, אבל בהיותו עם הארץ ודאי היה עובר על דברי חכמים וכשחזר ונתגדל בתורה היו מתכבדין בו, ואשריו ואשרי חלקו עכ"ל. [ועיין ביאור נפלא בענין מה שאמר רבי עקיבא מי יתן לי תלמיד חכם וכו', שגילה המלאך הדובר במרן ז"ל ונדפס בספר מגיד מישרים (פרשת מטות מסעי) עיין שם נפלאות מתורת ה'].

ובעניותי נעלם ממני ודאות שלו שכתב שבזמן שהיה רבי עקיבא עם הארץ ודאי היה עובר על דברי חכמים, דזו מנין, והרי כבר בראש דברינו הבאנו דברי רבינו תם ז"ל שכתב דאף בזמן שהיה רבי עקיבא עם הארץ מכל מקום שומר מצוות היה, וכנ"ל.

ומצאתי בס"ד לרבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בספר תורת האדם (שער הגמול דף ער"ה) שכתב: "אמרו [מנחות כ"ט ב'] ברבי עקיבא שהראהו הקב"ה למשה רבינו במראות הנבואה ואמר לפניו רבונו של עולם הראיתני תורתו הראני שכרו, ראה שחוחכין בשרו במקולין אמר לפניו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה, אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני, רצו חכמים לומר שאין מיתתו של רבי עקיבא ביסורים הללו ראוייה אליו לנכות ממנו מיעוט מעשים רעים לפי שהיה צדיק גמור כל ימיו, אלא שהענין נעלם וכך עלה במחשבת בעלי המחשבות יתברך חפצו ורצונו עכ"ל", ובריא לי דהרמב"ן זל בלשונו הטהורה "שהיה רבי עקיבא צדיק גמור כל ימיו", בא לומר דאף בארבעים שנה ראשונות שהיה אז רבי עקיבא עם הארץ עם כל זה צדיק גמור היה ודוק. [ובגוף דברי הרמב"ן יש לעיין מגוף דברי רבי עקיבא עצמו שאמר לרבו רבי אלעזר לימדתנו רבינו כי אין צדיק בארץ וגו' בסנהדרין (ק"א א'), ועיין בה].

שמא תאמר שהרי הגאון בעל הלכות קטנות ז"ל דקדק בלשונו לומר שרבי עקיבא באותו זמן עובר על דברי חכמים היה, דהיינו על מילי דרכנן, ואילו רבינו תם

ז"ל יש לומר דקאי על מצוות דאורייתא — הא ליתא, דאם כן אדמייתי בעל הלכות קטנות מרבי עקיבא לייתי מכל אדם דאינם נזהרים במילי דרבנן וכאשר כתב הרב המגיד ז"ל הלכות אישות (פ"א ה"ד), ועיין בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן ל"ח ד"ה ובס"ד), ולא רפרף אדם מעולם שיהיו חזנים וכיוצא בזה, מה גם דאין לשון רבינו תם ז"ל ולא לשון הרב בעל הלכות קטנות ז"ל נוטים לחילוק זה, ועיין.

ולרבינו הריטב"א ז"ל בחידושיו לכתובות שם ראיתי שכתב על קושיית בעלי התוספות: "ויש לומר שזהו קודם לכן אבל אחרי כן חזר למוטב שהיה צנוע ומעלי, ואחרי כן קבע עצמו לתורה כדאיתא הכא", ולא ידעתי מדוע לא ניחא ליה בדברי בעלי התוספות ז"ל, ומה גם שלכאורה תירוצו זה אינו עולה עם דברי רביה דרביה הרמב"ן ז"ל דלעיל "דהיה רבי עקיבא צדיק גמור כל ימיו", ועיין. [ירוש"ת"ו תש"ל, ובתוספות בהמשך השנים ת"ל].

* * *

הרב

והנה בהמשך השנים מאז שכתבתי המאמר הנ"ל, מצאתי עוד דברים בענין זה, הראשון לחד מן קמאי רבי דוד מארץ עדן ז"ל בספרו הנפלא מדרש הגדול שמות (ד' י"ג דף ס"ז ואילך) ושם הובא מאבות דרבי נתן (פ"ו ה"ב): "אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה בן ארבעים שנה ולא למד כלום, וכיון שנשא בת בן כלבא שבוע אמרה לו לך ללמוד תורה בירושלים, אמר לה בן ארבעים שנה אני ומה תעלה בידי וכו', מיד הלך רבי עקיבא ובנו אצל מלמד תינוקות אמרו לו למדנו תורה היה אותנו בראש הלוח ובנו אחז בראש הלוח כתב להן אלף בית ולמדום, אלף תיו ולמדום ברכת המזון ולמדה תורת כהנים ולמדה" וכו', ומבואר דעד גיל ארבעים לא היה יודע רבי עקיבא ברכת המזון, אבל בנוסח דמסכת אבות דרבי נתן דידן (שם) לא נזכר פרט זה שלא היה יודע רבי עקיבא ברכת המזון ע"ש.

ועוד הביא שם במדרש הגדול (דף ע') מדרש ממקור אחר, שלפי שעה עלום מאתנו, וכך כתוב שם: "היה רבי עקיבא רועה צאנו של בן כלבא שבוע, והיה צנוע בדרכיו, כיון שראתה אותו רחל בתו של בן כלבא שבוע אמרה לו בוא והשבע לי שתקרא בתורה, נשבע לה, כיון שנשבע לה עמדה ונתקדשה לו שלא דעת אביה ושלא מדעת אמה. לימים בא אחד מגדולי הדור לארס אותה, אמרה מקודשת אני, אמרו לה למי, אמרה להם לעקיבא, מה עשה אביה עמד וגירשה ממנו הלכה וישבה אצל זקינה אחת אמו של רבי עקיבא, והיו שכנותיה מביאות לה מלאכה בחשאי כדי שלא תתבייש, שהיא מגדולי הדור, ומאותו שכר היתה מתפרנסת והשאר היתה משלחת לביתו של רבי עקיבא, והיה חיגר אחד בשכונתה והיה מצטער ואומר ראו שוטה זו שהיא בת עשירים שהלכין ראשה והיא יושבת ומשמרת עצמה לרועה אחד שאינו מכיר אפילו ברכת המזון והוא הלך ללמוד תורה. בן ארבעים שנה היה רבי עקיבא

כשהלך ללמוד תורה, ולסוף ארבע עשרה שנה לימד תורה ברבים, ובא עמו כמה אלפים זוגות תלמידים, כיון ששמעו כל גדולי ירושלים שבא חכם גדול יצאו כולם לקראתו בשמחה יתירה, כיון שישבו בישיבה בא בן כלבא שבוע וכפף עצמו לפניו כתלמיד לפני רבו, אמר לו רבי שאלה אחת יש לי לשאול, אמר לו שאל, אמר לו יש לי בת שהכעיסה אותי מכמה שנים וגירשתיה מביתי ונשבעתי שלא אפרנס אותה, ואמרו לי שהיא מצטרכת ביותר רעבה וצמאה ונתגוללו רחמי עליה, ועכשיו התיר לי שבועתי שאחזירנה לביתי, אמר לו רבי עקיבא ומה טיבה, אמר לו היה לי רועה אחד, בור ועם הארץ מטומטם גוי לכל דבריו, אינו יודע לברך ברכת המזון עמדה וקדשה עצמה לו, אמר לו רבי עקיבא אלו היה יודע מקרא ומשנה מה היית עושה לו, אמר לו אילו היה יודע ברכת המזון לבדה הייתי נותן לו חצי ממוני, אמר לו רבי עקיבא אני הוא עקיבא חתנך, מיד עמד ונשקו על ראשו ונתן שבת והודיה לקב"ה, עד כאן.

ולפי מקור זה לכאורה לא היה רבי עקיבא בזמן היותו עם הארץ מקיים מצוות, וכמו שאמרו עליו ההוא חיגר וכלבא שבוע, וזה כסברת הריטב"א ובעל הלכות קטנות ז"ל ולא כרבינו תם והרא"ש ז"ל, אבל אינו מוכרח כי יש לומר שכך הם כלבא שבוע ואותו חיגר סברו, לפי שלא הכירו את רבי עקיבא, אבל לפי האמת היה זהיר בקיום המצוות וכאשר כתב רבינו תם ז"ל, ועיין.

ובמקום אחר ביארנו דדרגת "עם הארץ" היותר גדולה בפי חז"ל, היתה כל שאינו יודע לברך "ברכת המזון", ועיין ויקרא רבה (פ"ט ס"ג) בעובדא דרבי ינאי, ובמדרש הגדול שמות (דף ס"ח שורה י"ג, ודף ע' שורה ב' ושורה י"ב), ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דקס"ו ע"א), ועיין היטב ברכות (מ"ז ב'). [עוד צריך אתה לדעת שיש להתייחס בזהירות למדרשים עלומים המובאים במדרשי ארץ תימן כידוע].

וראיתי עוד בדברי רבינו האריז"ל בשער הגלגולים (הקדמה ל"ו דף רפ"ב) שכה כתב: "רבי עקיבא היה אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור ומזה תקיש לכמה דברים אחרים שהיו בו בהיותו עם הארץ, עם שאמרו דהוא צנוע ומעלי, עם כל זה בהכרח שהיו לרבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא חטאת נעורים", ועוד עיין שם (הקדמה ל"ד ול"ח), ועוד לרבינו האריז"ל בספרו (דף ק"א ע"א) ואכמ"ל.

עוד ראיתי לרבינו מהרש"א ז"ל בחידושי אגדה לכתובות (ס"ב ב') שכבר ביאר תואר "צנוע" דרבי עקיבא עם מאמרם בברכות (ס"ב ב') אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ועיין שם שהאריך בדברים מתוקים, ועוד עיין לו בחידושי אגדה לברכות שם בזה, ואנו הוספנו הרכה וכמשנ"ת בס"ד.

* * *

הבאנו לעיל דברות חז"ל במסכת ברכות (נ"ז ב'): "הרואה בן עזאי בחלומו יצפה לחסידות", וכן מצאתי במסכת אבות דרבי נתן (פ"מ הי"ב) ע"ש, וראה נא ראה במסכת חגיגה (י"ד ב'): "תנו רבנן ארבעה נכנסו בפרדס ואלו הן בן עזאי, ובן זומא, אחר, ורבי עקיבא וכו', **בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו**", ושוב מבואר דבן עזאי נקרא חסיד, וכן כתב רבינו האריז"ל (שם הקדמה ל"ד) שבן עזאי איש חסד היה וזו לשונו הטהורה: "שמאי הזקן על ידי קפדנותו שבאו לידו כמה גרים ולא קבלם להתגייר לכן נתגלגל בשמעון בן עזאי שלא נשא אשה ועל ידי עסקו בתורה היה בורא נפשות לגרים כמו שהיה עושה אברהם איש החסד", והדבר מפליא דרשת **בן עזאי עצמו על האי קרא**, וכדאיתא במדרש בראשית רבה (פס"ב ס"ב): "בן עזאי אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ואימתי הקב"ה מראה להם שכרן שהוא מתוקן להם סמוך למיתתן הדא הוא דכתיב המותה לחסידיו לפיכך ותשחק ליום אחרון".

והנה בתלמוד ירושלמי מסכת סוטה (פ"א ה"ב ד"ד ע"א) אמרו: "ובן עזאי נשא אשה מימיו, אית דבעי מימר נתחמם, ואית דבעי מימר בעל ופירש, אית דבעי מימר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם". וכן הוא במדרש רבה במדבר (פ"ט ס"י) ע"ש, הרי שבן עזאי ראה קרי, וקבלנו מחכמי לבב דעניין זה שייך במיוחד ובמסויים למי שהוא חסיד, ואסמכוהו על קרא יקר [אותיות קרי] בעיני ה' המותה לחסידיו, וזו לשון הגאון שר התורה אדמו"ר רבי צדוק הכהן ז"ל מלובלין בספרו צדקת הצדיק (אות ק"ב): "שבת (קכ"ז ב') במעשה דאותו חסיד שראה קרי, לא בחנם נקרא שם בשם אותו חסיד, וגם בעירובין (י"ח ב') אמרו אדם הראשון חסיד גדול היה כו' בש"ז דחזא לאונסו, ודייקא לחסיד השי"ת מזמין זה להוציא יקר מזולל [יקר אותיות קרי] כידוע מהאריז"ל ע"ש, ועוד עיין לרבי צדוק הכהן ז"ל שם (אות רמ"ג), ובספרו ישראל קדושים (סימן י'), ובספרו לקוטי אמרים (בענין שמשון, ושם בהדרן לסיום הש"ס) ואכמ"ל.

ולפי זה דבן עזאי עצמו חסיד היה, כאומרם שהרואה בן עזאי בחלומו יצפה לחסידות, וגם מתבאר שהיה צנוע בבית הכסא כנ"ל, יובן היטב מדוע רבי עקיבא החסיד והצנוע לקחו לחתן לבתו (ככתובות ס"ג א') כי הם בני חדא ביקתא נינהו, ומישך שייך אהדדי, שוב מצאתי לרבינו האריז"ל (שם הקדמה דף רס"ז) שכתב: "רבי עקיבא ובן עזאי היו בוראים נפשות הגרים כי שניהם קרובים להיותם וכו', ומצד קורבה זו לקח בן עזאי בתו של רבי עקיבא וכו', ומצד זה יש לבן עזאי קורבה עם רבי עקיבא תמיד וכו' ובבחינה זו היו רבי עקיבא ובן עזאי מעולים על כל חכמי דורם" ע"ש.

עוד דבר פלא מצאתי בס"ד במדרש הלל (נדפס באוצר המדרשים): "ההופכי הצור אגם מים, מלמד שהיו **רבי עקיבא ובן עזאי** טרשים כצור הזה, ועל ידי שציערו

עצמן על תלמוד תורה פתח להם הקב"ה פתח לתורה, ודברים שאין יכולו לעמוד בהם בית שמאי ובית הלל לאיסור והיתר, עמד בן עזאי ופירשם שנאמר בחלמיש שלח ידו, ודברים שהיו סתומים בעולם עמד רבי עקיבא ופירשם שנאמר מבכי נהרות חבש ותעלומה יוצא אור מלמד שראתה עינו של רבי עקיבא במרכבה כדרך שראתה עינו של יחזקאל הנביא לכך נאמר ההופכי הצור אגם מים", והבן היטב. [ומענין הדבר שפסוק זה "מבכי נהרות חבש ותעלומה יוצא אור" שדרשהו במדרש הלל על רבי עקיבא כנ"ל, מצאתי בס"ד שגם במסכת אבות דרבי נתן (פ"ו ה"ב) דרשו פסוק זה על רבי עקיבא: "אמר רבי טרפון עקיבא עליך הכתוב אומר מבכי נהרות חבש ותעלומה יוציא אור דברים המסותרים מבני אדם הוציאם רבי עקיבא לאורה" ודוק].

והנה עם דברות רז"ל במדרש הלל דלעיל מה יאירו ומה ימתקו דברות רבותינו רבי עקיבא ובן עזאי עצמם במדרש בראשית רבה (פפ"א ס"ב): "אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה בן עזאי ורבי עקיבא, בן עזאי אומר אם נבלת עצמך בדברי תורה סופך להתנשא בהם, ואם זמות יד לפה אם נזדממו אחריו דברים יד לפה חר ידע תרין לא ידעין, רבי עקיבא אמר מי גרם לך להתנבל בדברי תורה על ידי שנשאת את עצמך בהון" דוק והבן היטב.

אחר שביארנו דהתואר "חסיד", נופל על רבי עקיבא וחתנו בן עזאי, מה ימתקו דברותיהם שלהם עצמם במדרש תהלים (פס"ה ס"ד): "בן עזאי ורבי עקיבא, חד מנהון אמר מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שתהא תפלתו נשמעת, שנאמר זרעו לכם לצדקה מה כתיב אחריו ועת לדרוש את ה', שהוא מתפלל לפני הקב"ה והוא נענה, ואחרינא [בן עזאי] אמר איני מבטל דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו מהו שכתוב אלהים ברב חסדך מיד ענני באמת ישעך", דוק והבן היטב.

ודע דמצאתי בס"ד עוד השוואה בין רבי עקיבא וחתנו בן עזאי, והיא לפי מסורת בני ארץ ישראל דבן עזאי היה מעשרה הרוגי מלכות כאומרם במדרש איכה רבה (פ"ב ס"ד) ומדרש תהלים (פ"ט ס"ג), ובזה אני מבין היטב דברי בן עזאי עצמו בתוספתא דמסכת ברכות (פ"ו ה"א): "בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך וכן הוא אומר עליך הורגנו כל היום, דבר אחר בכל נפשך בכל נפש ונפש שברא בך, בן עזאי אומר תן נפשך על מצותיו", והיה בן עזאי נאה דורש ונאה מקיים ודוק היטב.

ובמסכת ברכות (כ"ב א'): "תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור, נחום איש גם זו לחשה לרבי עקיבא, ורבי עקיבא לחשה לבן עזאי, ובן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק, פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד תני שנאה, וחד תני לחשה מאן דתני שנאה משום בטול תורה ומשום בטול פריה ורביה, ומאן דתני לחשה שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים". הרי שרבי עקיבא מכל תלמידיו הגדולים רבי מאיר ורבי יהודה

ורבי שמעון ורבי יוסי וכו' כיבמות (ס"ב ב') רק לתלמידו בן עזאי מסר דבר זה, שומע אני בזה את האמור לעיל על הקרבה היתירה ביניהם בין החותן לבין חתנו ודוק.

ובאמת יש להבין מדוע דוקא בן עזאי הוא ששנאה לתלמידים בשוק. ונראה לי בס"ד דבן עזאי לפי מידתו דוקא הוא שהיה צריך לשנותה לתלמידים בשוק, שהרי משמת בן עזאי בטלו השקדנים כדתנן להדיא בשלהי סוטה, ועיין היטב לשון רש"י קידושין (מ"ט ב'), והוא גם לא נשא אשה באומרו נפשי חשקה בתורה ואפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים כדאיתא כיבמות (ס"ג סע"ב), ולפיכך בן עזאי השקדן היה לו לחשוש לביטול תורה של התלמידים, והוא גם שאמר שיכול העולם להתקיים על ידי אחרים היה לו לחשוש לביטול פריה ורביה של התלמידים, ולפיכך דוקא הוא שנאה להלכה זו לתלמידיו בשוק ודוק היטב.

סימן לו.

בענין המקללת יולדיו בפניו

כתובות (ע"ב א'): "ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית, ואילו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו', ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו", ובתלמוד שם (שם ע"ב): "אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו: אמר רב יהודה אמר שמואל במקללת יולדיו בפני מולידיו וסימניך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, אמר רבה דאמרה ליה ניכליה אריא לסבא באפי בריה".

והנה מפשט דברי רבותינו דנקטו דבכלל עוברת על דת נכלל "אף המקללת יולדיו בפניו", היה נראה לי דלא שנא המקללת אביו לא שנא המקללת אמו, ולהכי אפקיה תנא בלשון מקללת מולידיו, וזיל בתר טעמא, ודוק.

אבל ראיתי בתפארת ישראל על המשניות כתובות (פ"ז אות כ"ט) שכתב: "המקללת יולדיו בפניו, אבי בעלה או זקינו בפניהן או בפני בעלה, ומכל שכן המקללת בעלה בפניו, אבל המקללת אם בעלה לא החמירו עליה מדשונאות זו את זו". ובעניותי נעלם ממני מנין לו הא אחר שהתנא אמר מקללת יולדיו ומשמע בין אבי הבעל ובין אם הבעל וצל"ע.

וחשבתי שאולי מדקדוק דברי רבינו עובדיה ז"ל נפיק ליה, שרבינו עובדיה ז"ל בביאורו למשנה כתב שם: "ומקללת יולדיו בפניו, מקללת ומחרפת אבי